

TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE KİP

Mehmet Volkan DEMİREL*

Caner KERİMOĞLU**

Öz

Çalışmada Türkçenin öğretiminde kip kategorisinin ele alınış biçimleri incelenmiştir. Araştırma yöntemi olarak tarama modelinin kullanıldığı bu çalışmada verilerin toplanması için doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle dil bilgisi ve dilbilim kitaplarındaki kip tanımları ve sınıflandırmaları değerlendirilmiştir. Dil bilgisi kitaplarında kip ve zaman konusunun birlikte ele alındığı, kip ve zaman arasında tam bir ayırım yapılmadığı, konunun birbirine karıştırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. İkinci olarak İzmir ve çevresinde kullanılan 7. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitaplarında, ortaöğretim 9. sınıf dil ve anlatım kitabında ve yabancılara Türkçe öğretmek için hazırlanmış kitaplarda kiplerin tanımlanması ve işlenişini incelenmiştir. Türkçe öğretiminde kiplerin tanımlanması ve sınıflandırılmasında dil bilgisi kitaplarındaki gelenekselleşen yaklaşımın izlendiği görülmüştür. Ayrıca kip sınıflandırma ve adlandırmalarında çelişen ifadeler tespit edilmiş, bunlarla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe öğretimi, dil bilgisi öğretimi, kip, kiplik.

MOOD IN TURKISH GRAMMAR TEACHING

Abstract

The focus of this study is teaching modality in Turkish. Firstly, definitions and classifications of modality in grammar and linguistics books were examined. It was found that in these books, modality and tense was presented together, there was no clear distinction between modality and tense, and the terms were confused with each other. Secondly, the definition and covering of modal expressions in the teacher's books of 7th grade Turkish course used in the İzmir region and in the books prepared for teaching Turkish to foreigners were examined. A traditional approach was observed to be adopted in the grammar books in defining and classifying modality in teaching Turkish. In addition, there were contradictory statements regarding the terminology and classifications.

Keywords: Teaching Turkish, grammar teaching, modal, modality.

Giriş

Kip, Türk dil bilgisi geleneğinin çözemediği kategorilerden biri olarak öne çıkar. Hemen her dil bilgisi kitabında kip terimine rastlamak mümkündür ancak bu kavramın tutarlı bir tanımını bulmak kolay değildir. Çalışmamız dil bilgisi öğretimiyle ilgili yayınlardaki kip tanım ve sınıflandırmalarına odaklanmaktadır. Ancak ilk olarak kuramsal çerçeveyi sunmak için kavramla ilgili akademik dil bilgisi yayınlarındaki görüşleri sunacağız.

* Arş. Gör.; Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, volkan.demirel@deu.edu.tr.

** Doç. Dr.; Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, canerkerimoglu@yahoo.com.

1. Kuramsal çerçeve

Ergin (1993) kip kavramını zaman ile birlikte ele alır. Eserinde bildirme kipleri ve tasarlama kipleri biçiminde iki kip başlığı kullanır. Bildirme kipleri “geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman” biçiminde beş zaman çekimini kapsar. Tasarlama kipleri ise “şart, istek, gereklilik ve emir” biçiminde dörde ayrılır (Ergin, 1993: 273).

Banguoğlu (1998: 458-473) da kip ve zaman kavramlarını birlikte ele almıştır:

Geçmiş kipleri: *Avcı tavşanı vurdu.*

Dolaylı geçmiş kipleri: *Süleyman askere gitmiş.*

Geniş zaman kipleri: *Sabahları süt içerim.*

Şimdiki zaman kipleri: *Peki, yarın başlıyorum.*

Gelecek kipleri: *Yedi buçukta Kastamonu'ya varacağız.*

Dilek-şart kipleri: *Biraz dinlenseniz.*

İstek kipleri: *Ben çantamı alayım.*

Gereklilik kipleri: *Bu parayı hemen ödemelisin.*

Buyuru kipi: *Defol!* (Banguoğlu, 1998: 458-473)

Gencan (2001) “Eylemler, zaman ve anlam özelliklerine göre türlü eklerle değişik biçimlere girer. Bu biçimlerin her birine kip denir.” açıklamasını yaptıktan sonra dokuz kip olduğunu örnekler üzerinde gösterir: “1.-di’li geçmiş zaman kipi-kesin geçmiş, 2.-miş’li geçmiş zaman kipi-sanılı geçmiş, 3.şimdiki zaman kipi, 4.gelecek zaman kipi, 5.geniş zaman kipi, 6.gereklilik kipi, 7.istek kipi, 8.dilek-koşul kipi, 9.buyuru kipleri”. İlk beş kipi zaman anlamlı bildirme kipleri olduğu, son dört kipi dilek anlamlı dilek kipleri olduğu vurgulanır (Gencan 2001: 304-325).

Ediskun’da (1999) da bildirme ve dilek kipleri başlığı kullanılır.

Bilgegil (1981) haber kipi ve dilek kipi olarak iki kip kabul eder ve geleneğe uyar.

Kahraman (2009) “Fiillerin zaman ya da dilek anlamı yüklenerek anlatımda kullanılabilecek kalıplara girmiş ve bir kişiye bağlanmış biçimlerine kip denir (Kahraman, 2009: 137).” tanımını yapar. Bildirme kipleri ve dilek kipleri ayrımını kullanan Kahraman (2009) da kip ve zamanı birlikte ele almış olur.

Atabay, Özel ve Kutluk'un çalışmasında (2003) "eylemlerle dile getirilen devinim, olay, oluş ve kılınıla ilgili anlatım biçimlerine verilen ad" olarak tanımlanan kip, bildirme ve isteme kipleri olarak ikiye ayrılır. Zaman kavramı da kip içerisinde ele alınır.

Eker (2003) de yukarıdaki çerçeveye uyar ve kip ile zamanı ayırmaz.

Demir ve Yılmaz (2003), kip ve zamanı ayırır. Kipi açıklamada beliren ruh durumu olarak tanımlar ve gereklilik, şart, emir ve istek eklerini tasarlama kipleri üst başlığı altında inceler.

Korkmaz (2003) kipi zamanla ilgili olmadığını savunur ve "Kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği hareketin, oluş ve kılın, konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimidir (Korkmaz, 2003: 569)." tanımını yapar. Kipi ruh durumuyla ilgisini de belirten Korkmaz (2003) zaman ve kipi ayırmasına rağmen iki tür kip gösterir. Bunlar bildirme kipleri ve tasarlama kipleridir. Yani Korkmaz da geleneğe bu bakımdan uyar ve bunu "*Kipler zaman ekleri ile birleşmeden kendi varlıklarını ortaya koyamazlar.*" görüşüyle açıklar. Kip, şekil ve zaman kavramlarının birleşimidir yorumuyla tasnifinde kip ve zamanı ayırmamış olur (Korkmaz 2003: 570).

Buraya kadarki tanım ve açıklamalardan yola çıkarak dil bilgisi geleneğinin kip kabulleri birkaç başlıkta toplanabilir:

- Kipler bildirme ve tasarlama olarak ikiye ayrılmıştır.
- Beş bildirme, dört tasarlama kipi olmak üzere dokuz kip kategorisi belirlenmiştir.
- Zaman ve kip ayrılmamıştır. Kimi yazarlar bunların farklı olduğu görüşündeyse de sınıflandırmalarında buna yönelik bir uygulama yapmamışlardır.

Tablo 1: Dil bilgisi kitaplarında kip kategorileri ve ekleri

EK	KATEGORİ
-Ar	Geniş Zaman/ Kipi
-(X)yor	Şimdiki Zaman / Kipi
-(y)AcAk	Gelecek Zaman / Kipi
-DI	Geçmiş Zaman / Görülen Geçmiş / Dİ'li Geçmiş Zaman Kipi
-mXş	Öğrenilen / Dolaylı / mış'li / Duyulan Geçmiş Zaman
-sA	Şart / Dilek –Şart Kipi
-(y)A	İstek Kipi

-mAll	Gereklilik Kipi
-(y)AyIm, -Ø, -sXn -(y)Allm, -Xn(ız), -sXnlar	Emir / Buyuru Kipi

İngilizce yazılmış Türkçe dil bilgisi kitaplarında da kip kavramı farklı şekillerde işlenmiştir.

Lewis (1967) ve Underhill (1997) zaman eklerini “tense” terimiyle ayrı bir başlıkta ele alırken emir, istek ve gereklilik ifadelerini ayrı bölümlerde mood “kip” üst başlığını da kullanmadan ele alırlar.

Kornfilt (2001) kip (mood) başlığı altında şu ayrımı yapar:

Bildirme (Indicative): Kip işaretleyicisi yoktur.

Şart ve istek işaretleyicisi (Conditional and wish marker): -(y)sA.

Emir (Imperative): -Ø / -In / -sIn(lAr).

İstek (Optative): -A (-AyIm, -Asın, -A vb.)

Niyet (Intentional): Özel bir işaretleyicisi yoktur, istek ile aynı işaretleyicilerle karşılanır.

Gereklilik (Debitive): -mAll.

Yeterlilik (Potential): -(y)Abil.

Kesinlik dereceleri: (Degree of certainty): -mAll, -(y)Abil, -Dir.

İddia için kanıt (Assertive): -DI, -mİş.

Yüreklendirme (Hortatory): Özel bir işaretleyicisi yoktur, emir ve yeterlilikle aynı işaretleyicilerle karşılanır.

Uyarı (Minority): *sakın*.

Anlatım/Rivayet (Narrative): -mİş.

Ardışık (Consecutive): -ıp için, dolay.

Varsayım (Contingent): -(y)Abil- (Kornfilt, 2001: 364-379).

Görüldüğü üzere Kornfilt (2001) kip bölümünde anlama göre bir sınıflama yapmış, bu anlamlar içerisinde zamanla ilgili bir bölüme yer vermemiştir.

Göksel-Kerslake, zaman (tense) ve kiplik (modality) ayrımı yapar: “Zaman ve görünüşten farklı olarak, kiplik zaman kavramıyla ilgili değildir. Bir durumun doğrudan bilinen

bir olgu olarak mı, yoksa diğer yollarla mı sunulduğu ile ilgilidir (Göksel-Kerslake 2005: 294)”. Bu açıklamadan sonra ifadeler kiplik bakımından yansız sözceler (modally neutral utterances) ve kiplik sözceler (modalized utterances) olarak ikiye ayrılır. Kiplik bakımından yansız sözceler şu işaretleyicilerle kurulur:

1. Fiil cümlelerinde: *-DI, -Iyor, -mAktA*.

2. İsim cümlelerinde: *ek yok* veya *-DI*.

Yazarlara göre, kiplik ifadeler şu yollarla karşılanır:

1. Genelleme, genel kural, prensip bildirme: *-(A/I)r/-mAz, -DIr*.

2. Varsayım, tahmin: *-(A/I)r/-mAz, -DIr, olacak, olmalı*.

3. Bir durum veya olayın gerçekleşme olasılığı veya gerekliliğiyle ilgili ifade: *-(y)Abil/-(y)AmA-, -mAlI*.

4. Dolaylı edinilmiş bir bilgiye dayalı bilgi ifadesi: *-mIş, -(y)mIş*.

5. Bir olay ya da durumun gerçekleşmesine dair istek ifadesi için: *emir, istek, şart ve geniş zaman ekleri*. (Göksel-Kerslake 2005: 294-295).

Göksel-Kerslake (2005) kipliği kuramlardaki sınıflamalardan farklı ayırmışlar; belirledikleri birkaç temel ifadeye odaklanarak biçimleri ele almışlardır. Zaman ve kipliği ayırarak kiplik çalışmalarındaki görüşleri gramerlerine yansıtılmışlardır.

1.1. Kip ve zaman ayrımı

Dil bilgisi kitaplarında kip ve zamanın bir arada ele alınması bazı dilbilimcilerce eleştirilmiştir. Buna göre kip (mood) konuşmacının bakış açısıyla ilgili bir kategoriyken, zaman (tense) fiilin konuşma anına göre zaman çizgisindeki yerleşimini karşılar. Şu cümle üzerinde somutlaştıralım:

a. *Ali yarın buraya geliyor.*

Bu cümlelin zamanı “gelecek zaman”dır. Çünkü fiilin gerçekleşmesi, yani Ali’nin gelmesi konuşma anından sonradır. Öte yandan kipi “bilgi kipi”dir. Çünkü konuşmacı cümleyi bilgi temelli olarak kurmuştur. (Türkçedeki kip ve zaman ayrımıyla ilgili daha geniş açıklama ve bol örnek için bk. Dilaçar, 1971; Kocaman, 1981, 1988, 1990, 1999; Aksu Koç, 1986, 1988, 2000; Slobin - Aksu Koç, 1986; Erguvanlı Taylan, 1993, 1996, 1997, 2000, 2001; Erkman Akerson, 1994, 1998; Ruhi, 1996, 2000, 2002; Uzun, 1998, 2004; Uzun - Erk Emeksiz, 2002, 2006; Erk Emeksiz, 2009; Corcu, 2003, 2005, 2006; Aslan Demir, 2007, 2008; Kerimoğlu, 2011; Yazıcı Ersoy, 2014).

Kip kategorisi dünya dilciliğinde de üzerinde tartışmaların olduğu bir kategoridir. Tanımı ve sınıflandırılması konusunda pek çok görüş vardır. Özellikle kipin de üzerinde, onu kapsayan kiplik (modality) kavramı ile ilgili çalışmalar kip kavramıyla ilgili görüşlere kaynaklık etmektedir. (Kip/kiplik konusundaki temel çalışmalar için bk. Jespersen, 1924; von Wright, 1951; Lyons, 1977; Kratzer, 1977, 1981, 1991; Lakoff, 1972; Coates, 1983; Palmer, 1986, 2001; Kiefer, 1987, 1997; Sweetser, 1998; Bybee, 1994, 1995; de Haan, 1997; van der Auwera, 1998, 2005, 2009; Papafragou, 2000; Nuyts 2001; Portner, 2009; Nordström, 2010).

Palmer (2001) kip/kiplik sınıflandırmalarında en sık kullanılan sınıflandırmadır. Bu çalışmada kip/kiplik sınıflandırmalarıyla ilgili bir tartışmaya girilmeyecek, zaman ve kip kategorilerinin ayrı ele alınması gerektiğini düşünen dilbilimcilerin görüşlerine örnek teşkil etmesi bakımından Palmer'in (2001) sınıflaması ana hatlarıyla sunulacaktır:

Tablo 2: Palmer'in (2001) sınıflandırması

A-Önerme kipliği (propositional modality)		B-Eylem kipliği (event modality)	
a1-Bilgi (epistemic)	a2-Kantıt (evidential)	b1-Yükümlülük (deontic)	b2-Devinim (dynamic)
1-Olasılık <i>Ali gelebilir.</i>	1-Aktarım <i>Ali gelmiş.</i>	1-İzin <i>Buyurun. İçeri girebilirsiniz.</i>	1-Yeterlilik <i>İki saatte bir kitabı bitirebiliyorum.</i>
2-Çıkarım <i>Hava bulutlu. Yağmur yağacak.</i>	2-Duyum <i>Ali geldi.</i>	2-Zorunluluk <i>Yasak var. Fotoğraf çekmemeliyiz.</i>	2-Gönüllülük <i>Tamam, o işi ben yapayım.</i>
3-Varsayım <i>Maçı kazandığını varsayıyorum.</i>		3-Emir <i>Çabuk buraya gel.</i>	

Tablodan da anlaşılacağı üzere zaman ile ilgili bir adlandırma veya bölüm kip/kiplik içinde yer almamaktadır. Türkçeden örneklerle uyarladığımız bu sınıflama gibi pek çok kuramcı farklı tablolar çizmişlerdir ancak ortak noktaları zaman ve kip kategorilerini kendi içlerinde ayrı olarak bölümlenmeleridir (Dünya dilciliğindeki tartışmalar için bk. Kerimoğlu, 2011).

Kip/kiplik ile ilgili olarak şu noktalar önemlidir:

I. Kip/kiplik kavramına üç temel bakış açısı vardır:

a) Bilgi (epistemic) – isteme (deontic-dynamic) ayırımına dayanan bakış: İlk bakışa göre kiplik önerme karşısında konuşurun tutumunu (bilgi temelli, istek temelli vb.) bildiren bir kategoridir:

a1. *Ali geldi.*

a2. *Ali gelsin.*

Bu bakış açısına göre a1 konuşurun bilgi temelli bir ifadesi olarak değerlendirilir. a2 ise konuşurun içinden gelen bir isteğin sonucu olarak dile getirilmiştir. a1 bilgi kipi, a2 ise isteme kipi içinde ele alınır.

b) Gerçek (realis) – gerçek dışı (irrealis) ayrımına dayanan bakış: İkinci bakış açısı önermenin gerçeklik derecesi konusuna odaklanır: Bu bakış açısı ise ifade edilen önermenin gerçeklik durumu ile ilgilidir. Buna göre a1 gerçekleşmiş bir durumu karşılar. Çünkü Ali'nin gelmesi gerçekleşmiştir. Ancak a2 henüz gerçekleşmediği için gerçek dışıdır.

c) Mantık kökenli bakış (olasılık – zorunluluk): Önermenin sunduğu bilginin dünya bilgisiyle uyumuna odaklanır. Buna göre önerme ya tersi mümkün olmayan zorunlu bir bilgi içermektedir ya da dünyaya dair bir olasılığı dile getiren olası bir önermedir:

b1. *Ali benim kardeşimdir.*

b2. *Ali iyi huyludur.*

b1 dünya bilgisiyle ölçülebilir bir niteliğe sahiptir. Kardeş olup olmama sınanabilir, ölçülebilir. Ancak b2 ifadesi ölçülebilir nitelikten yoksundur. İyi huyluluk kişiden kişiye değişebilir.

I. Kip/kiplik farklı araçlarla işaretlenebilmektedir. Yalnızca eklerle ya da yardımcı fiillerle işaretlenir gibi bir yargı yanlıştır.

II. Geniş bir semantik alanı kapsar ve büyük oranda yoruma dayalıdır.

III. Diğer dil bilgisi kategorilerine göre daha zayıf bir yapısal sistematiğe sahiptir. Yapıdan yola çıkarak bir kip/kiplik çekimi tasarlamak oldukça güçtür. Bağlam, tonlama gibi faktörler bunu güçleştirmekte, ayrıca bir formun farklı kip/kiplik alanları için kullanımı belirsizlik ve çok anlamlılık boyutlarını da sürece dahil etmektedir.

IV. Tüm kip/kiplik incelemelerinde merkeze alınan öge, konuşur ya da metin üreticisidir. Kiplik kökeni metni üreten ve metin arasındaki ilişkide aranmaktadır (Kerimoğlu 2011: 22-24).

Sonuç olarak kip ve kiplik temelde aynı olmakla birlikte aralarında bir kapsam ilişkisi vardır diyebiliriz. Kip fiilin aldığı biçimlerle oluşan, konuşurun tutumunu yansıtan durumları ifade eder. Kiplik ise fiilin aldığı biçimlerin dışında diğer bağlamsal olguları da içine alarak konuşurun tutumunu yansıtan durumları ifade eder. Zaman ve kip/kiplik kategorileri ölçüleri bakımından farklı kategorilerdir. Zaman için bir konuşma anı ile eylem zamanı arasındaki ilişki,

ölçüdür. Kip/kiplik kategorisinde ise konuşurun ifade ettiği ile kurduğu bilgi-istek ilişkisi önem kazanır.

Bu çalışmanın amacı Türkçenin öğretiminde kullanılan ders kitaplarında kip konusunun ele alınışını ve işlenişini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda şu alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Ana dili olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan kitaplarda kipler nasıl ele alınmıştır?
2. Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan kitaplarda kipler nasıl ele alınmıştır?

2. Yöntem

Bu çalışmada araştırma modellerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli var olan durumu aynen resmetmeyi esas alır (Kasar, 2011). Verilerin toplanmasında da doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Yazılı materyaller dışında film, video ve fotoğraflar da doküman incelemesinde kullanılabilir. Doküman incelemesinin güçlü yönleri; kolay ulaşılabilecek özneler olmaları, tepkiselliğin olmaması, uzun süreli veya zamana yayılmış analiz imkânı, örneklem büyüklüğü, bireysellik ve özgünlük, görece düşük maliyet ve nitelik olarak yedi boyutta ifade edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Çalışmanın evreni Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarından oluşmaktadır. Çalışmada İzmir ve çevresindeki okul ve kurslarda Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitapları örneklem olarak alınmıştır. Bu doğrultuda ana dili olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan sadece 7 ve 9. sınıf ders kitapları kip konusunu içerdikleri için incelenmiştir. Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan ders kitaplarında ise bütün seviyeler (A1-A2, B1-B2, C1-C2) kip konusu açısından incelenmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarındaki kip konusu incelenmiştir.

A.1. Alt probleme ilişkin bulgular

- a) Yangın, B.- Çelepoğlu, A. - Türkyılmaz, F. (2009) 7. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı. Pasifik Yayınları.

Yapılandırmacı yaklaşıma göre dil bilgisi öğretiminde öncelikle kuralın sezdirilmesi benimsendiğinden öğrencilerin “gülümsediniz, çalışsın, sevmiş, koşarlar” çekimli fiillerinden

hareketle fiil kök ve gövdelerinin dışında kalan biçimlerin kip olduğunu kavramaları beklenmektedir. Kip tanımı da şu şekilde yapılmıştır:

“Kip, kök ya da gövde durumundaki fiile bildirdiği iş, oluş ya da durumun gerçekleşme haberi ya da isteği ile zamanı ve kişisi hakkında bilgi veren biçimdir. Fiil kök ya da gövdesi kiple çekimlenerek cümle bir yargıya bağlanır (s.65).”

Bu tanımdan yola çıkarak bildirme kipleri ve dilek kipleri olmak üzere iki kip kategorisi sunulmuştur. Kitapta yer alan sınıflama tablo 3’teki gibidir:

Tablo 3: Kipler ve kip ekleri

Bildirme Kipleri	Dilek Kipleri
Görülen geçmiş zaman kipi -dı,-di,-du,-dü,-tı,-ti, -tu,-tü	İstek kipi -a, -e
Duyulan geçmiş zaman -miş, -mı, -müş, -muş	Emir kipi
Şimdiki zaman -yor	Şart kipi -se, -sa
Gelecek zaman -acak, -ecek	Gereklilik kipi -malı
Geniş zaman -ar, -er	

Duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman eklerinden sonra kullanılan bildirme eki -Dir’ın “kesinlik, olasılık ya da sürerlilik” anlamı kattığı belirtilmiştir.

Nar ağacını buraya Çağrı dikmiştir.

Tatilde ne güzel geziyorlardır.

TDK, Türkçenin yabancı kelimelerden arınması için gerekli tedbirleri alacaktır (s.93).

Emir kipinin istek, uyarı, umursamama, dua; şart kipinin de istek anlamında kullanılabileceği ifade edilmiştir.

Bu işe pek bulaşma.

Hafta sonu bize gelseniz(s.125).

“Fiil kiplerinde zaman ve anlam kaymasıyla ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama” kazanımına yönelik etkinliklerde şu açıklamaya yer verilmiştir:

“Bir kip zaman olarak bildirdiği kendi anlamının dışında farklı bir kipi yerine kullanılırsa anlam ve zaman kayması oluşur. Fiil kiplerinin anlam ve zaman kaymasına uğradığını cümlede yer alan zaman zarflarından kolayca anlayabiliriz (s.218).”

“Ek fiille ilgili bilgi ve kuralları kavrama” amacına yönelik etkinliklerle öğrencilere isimlerin ek fiille görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, geniş zaman ve şart kiplerinde çekimlendiği gösterilmektedir.

“Zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların özellikleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama” amacıyla etkinlikler yoluyla öğrencilere birleşik yapılı çekimlerin ek fiil aracılığıyla oluşturulduğu sezdirilmeye çalışılmıştır. Birleşik yapıda çekimlenmiş fiillerde birden fazla zamanın söz konusu olmadığı, zaman bildirme işlevinin ek fiilin çekimlendiği kipte olduğu belirtilmiştir.

Yapılan etkinliklerde de “bulamadı, çalışırdı” çekimli fiillerinin kipleri ilk fiil için “geniş zamanda gerçekleşmemiş niyet” ve ikinci fiil için “terk edilmiş alışkanlık” olarak tanımlanmıştır.

b) Kaplan, Ş.- Yıldırım Şen, G. (2012). 7. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı. Gizem Yayıncılık.

Çocuklar pikniğe yarın gidecekler.

Fırından sıcak bir ekmek alalım (s.58).

Birinci cümlede “-ecek” ekinin fiille zaman; ikinci cümlede ise “-a” ekinin dilek anlamı kazandırdığı öğrencilere kavratılmaya çalışılmıştır. Burada kipler bildirme ve dilek kipleri olarak ikiye ayrılmıştır. Kitapta yer alan kipler ve ekleri tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Kipler ve kip ekleri

Bildirme Kipleri	Dilek Kipleri
Geçmiş zaman kipi Görülen geçmiş zaman –di Duyulan geçmiş zaman –miş	Gereklilik kipi -malı, -meli
Şimdiki zaman kipi –(i)yor	İstek kipi –a, -e
Gelecek zaman kipi –ecek	Şart kipi –sa, -se
Geniş zaman kipi –(i)r /-mez	Emir kipi

“Gösteriyordu (s.89)” örneğinden hareketle öğrencilere fiillerin iki tane kip eki alabileceği gösterilmiştir. Bu tür yapıların birleşik yapılı çekimler olduğu ve zaman anlamı taşıyan ikinci ekin de ek fiil olduğu belirtilmiştir.

“Dedem sokak hayvanları için her gün yiyecek bırakıyor (145).”

Yukarıdaki örneğe benzer örneklerle öğrencilere bir kipi kendi zaman ve anlamının dışında farklı bir işlev için kullanıldığında anlam ve zaman kayması olduğu açıklanmıştır.

“Atatürk’ün gözleri maviydi (164).” gibi örneklerden hareketle de isim grubunda bulunan kelimelerin, fiiller gibi kip ve kişi eki alarak çekimlenebildikleri gösterilmiştir.

- c) Kopulu, A.- Karaca, A. (2012). 7. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı. Koza Yayıncılık.

Kipler fiillerin zaman ve çeşitli dilek anlamları bildirmek üzere girdikleri biçimler olarak tanımlanmış, fiil kiplerinin zaman ve dilek anlamı taşımalarına göre haber kipleri ve dilek kipleri olarak ikiye ayrıldıkları belirtilmiştir. Burada ele alınan haber kipleri ve dilek kipleri tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5: Kipler ve kip ekleri

Haber Kipleri	Dilek Kipleri
Geçmiş zaman Görülen geçmiş zaman -Dİ Duyulan geçmiş zaman -mİş	Şart kipi -se, -sa
Şimdiki zaman -yor	Gereklilik kipi
Gelecek zaman -acak, -ecek	Emir kipi
Geniş zaman	İstek kipi

Burada diğer öğretmen kılavuz kitaplarından farklı olarak geçmiş, gelecek, şimdi ve geniş zaman olmak üzere dört temel zaman olduğu belirtilmiştir.

“Fatih İstanbul’u 1453’te fethetti.” (Kesin olarak bilme)

“Aaa, kar yağmış.” (sonradan fark etme)

Yukarıdaki örneklerden sonra kip eklerinin taşıdığı anlamlar açıklamalı olarak gösterilmiştir.

Gelecek zamanın planlanan işleri anlatmak için kullanıldığı belirtilerek geniş zamanın da kural haline gelmiş durumları ve bilimsel doğruları anlatmak için kullanıldığı öğrencilere kavratılmaya çalışılmıştır.

Kitapta zarf ve zaman arasındaki ilişkiye yönelik örnekler verilmiştir. Buna göre zaman eki ve zarflar arasında bir çelişki gibi görünen kullanımların çelişki olmadığı belirtilmiştir. Ek fiil almış kelimelerin geçmiş zaman, geniş zaman ve şart kipi olarak sınıflandırılabileceği açıklanmıştır: ‘geçerdi’ fiilinin sürekli yapılan ancak geçmişte kalan bir eylem, ‘bulamamışsın’ fiilinin inanmama, ‘haber verseydiniz... ayarlardık’ şeklindeki ifadenin geçmişte kalan bir olayın gerçekleşmesi için gerekli olan şartın yerine gelmediği, ‘çalışıyordum’ fiilinin çalışma işinin geçmişte bir süre boyunca devam ettiği, ‘geldiydi’ ve ‘taşınmışlardı’ fiillerinin uzak

geçmişte yaşananları belirttiği, ‘bağışlayacaktı’ fiilinin yapılması planlanan bir eylemin gerçekleşmediği, ‘olmalıydı’ fiilinin geçmişte yapılması gereken bir eylemin gerçekleştirilmediği anlamlarını kazandığı kavratılmaya çalışılmıştır.

d) Deniz, K. (Ed.), (2012). 7. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı. MEB.

Kip, fiillerin şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yapıya dönüşebilmeleri için girdikleri belirli anlatım kalıpları olarak tanımlanmış, bu kavramı karşılayan eklere de kip ekleri denmiştir. Türkçede bildirme ve dilek kipleri olmak üzere iki ana kip olduğu belirtilmiştir. Bildirme kiplerinin zaman anlamı taşıdığı, dilek kiplerinin ise istek, gereklilik, emir, dilek gibi fiile farklı anlam özellikleri kazandırdığı ifade edilmiştir. Etkinliklerde ele alınan bildirme ve dilek kipleri tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Kipler ve kip ekleri

Bildirme Kipleri	Dilek Kipleri
Görülen (Bilinen) geçmiş zaman -dı,-di,-du,-dü, -tı,-ti,-tu,-tü	Gereklilik kipi -meli, -malı
Duyulan (İşitilen) geçmiş zaman -mış,-miş, -muş,-müştü	İstek kipi -e, -a
Şimdiki zaman -(i)yor, -mekte, -makta	Dilek/şart kipi -se, -sa
Geniş zaman -(i)r	Emir kipi
Gelecek zaman -AcAk	

Ek fiil ile birleşik yapıların oluşturulduğu belirtilerek bunların adlandırılmasında işlevden hareket edilmesi gerektiği uyarısında bulunulmuştur.

“-ecek+ø-ti” birleşik yapısının “geniş zamanda gerçekleşmemiş niyet”,

“-r+ø-di” yapısının “terk edilmiş bir alışkanlık”,

“-mış+ø-mış” yapısının “sözde güya”,

“-saymış” yapısının “şart” anlamı bildirdiği üzerinde durulmuştur.

e) Öner, S. (Ed.), 2014. Ortaöğretim 9. Sınıf Dil ve Anlatım Ders Kitabı. Ankara, MEB.

Bu ders kitabında kip konusu ilköğretim kitaplarından farklı işlenmiştir. Kipler cümle bilgisi konusunda “bildirdikleri kiplere göre cümleler” başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu başlık altında ele alınan konular şu şekildedir:

Bildirdikleri Kiplere Göre Cümleler:

1. Haber Cümleleri
2. Dilek – İstek Cümleleri
3. Haber ve Dilek Kiplerinde Soru
4. Haber ve Dilek Kiplerinde Olumluluk – Olumsuzluk

Ortaöğretim 9. Sınıf Dil ve Anlatım Ders kitabında kip, kip kategorileri ve kip işaretleyicileri ile ilgili herhangi bir açıklama ve tanım yapılmamıştır. Öğrencilerden metinlerde yer alan cümlelerdeki çekimli fiillerin kiplerini işlevsel bir yaklaşımla belirlemeleri istenmiştir. Ayrıca haber cümleleri kategorisinde hazırlık çalışmalarında geçmiş, şimdi ve gelecek noktalarından oluşan bir doğru üzerinden öğrencilere “zaman” sözcüğünün ne ifade ettiği sorusu yöneltilmiştir. Ortaöğretim Dil ve Anlatım Dersi (9 – 12) Öğretim Programında haber cümlelerinin ve dilek cümlelerinin işlevlerinin belirlenmesiyle ilgili açıklama tablo 7’deki gibidir.

Tablo 7: Haber cümleleri ve dilek cümleleri ile ilgili açıklamalar

Haber cümlelerinin işlevlerini belirler.
<ul style="list-style-type: none"> • Haber cümlelerinde dilin daha çok göndergesel işlevde kullanıldığı sezdirilir. • Haber cümlelerinin mekân ve zamana da bağlı olarak bu göndergeler hakkında bilgi, düşünce, kanaat ve tavır bildirdiği; göndergelerin durum ve görünüşlerini belirttiği; haber cümlelerinde kavram, eşya, olay, kişi ve görünüş gibi hususların cümlelerin göndergesi olduğu belirtilir. • Haber cümlelerinde kelime ve kelime grupları yalnızca göndergesel işlevde kullanıldığında cümlelerin anlamının nesnel olduğu; göndergesel işlevin heyecana bağlı işlevle zenginleştirilmesinin nesnel olanın kişisel değerlerle (öznel) anlatılmasını sağladığı açıklanır. • Bir eylemin gerçekleştiğini, gerçekleşmekte olduğunu, gerçekleşeceğini bildiren cümlelerin bilgi vermek veya bir konuda bilgisinin olduğunu belirtmekle görevli oldukları açıklanır. • Haber cümlelerinde verilen bilgilerin doğru ve yanlış olabileceği sezdirilir. • Haber cümlelerinin bilgi ve haber aktarmak üzere düzenlendiği; alıcı durumundaki kişinin verilen haber ve bilgi karşısındaki tavrına göre cümlede bazı düzenlemelere ihtiyaç olduğu belirtilir. • Dinleyicinin haberin doğruluğuna kanaat getirmesi için haberi pekiştiren söz ve söz gruplarının kullanıldığı söylenir. • Göndericinin verdiği haberin dile getirdiği bilginin doğruluğunu yemin ifade eden sözlerle bildirebileceği açıklanır. • Haber cümlelerinin dinleyicinin bilmediği bir hususu öğrettiğini veya dinleyenin bildiğinden söyleyenin de haberdar olduğunu ortaya koyduğu vurgulanır. • İsim cümlelerinin de haber kipindeki cümleler gibi bilgi vermek üzere düzenlendiği vurgulanır.
Dilek – istek cümlelerinin işlevlerini belirler.
<ul style="list-style-type: none"> • İstenilen, tasarlanan bir eylemi, eylemler hakkında bir niyet ve duyguyu ifade eden cümlelere dilek-istek cümleleri dendiği hatırlatılır. • Dilek-istek cümlelerinin doğru ve yanlış olmalarına imkân bulunmayan cümleler olduğu, gerçekleşmesi mümkün olsun veya olmasın bir husus için duyulan özlemi ifade ettiği vurgulanır. • İstek, emir, gereklilik, dilek-şart cümleleri üzerinde durulur.

Bunların dışında “Metinde Kazandıkları Anlamlara Göre Cümleler” konusunda “küçümseme, öneri, öğüt, eleştiri, tasarı, varsayım, olasılık, sezgi, yakınma, hayıflanma, uyurma, güven, kanıksama, eşitlik, ön yargı” cümlelerine örnek verilmiştir.

A. 2. Alt probleme ilişkin bulgular

a) Uzun, E. (ed.), (2010). Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı 1, 2 ve 3.

Yeni Hitit yabancılar için Türkçe ders kitaplarındaki kipler Tablo 8'deki gibi sınıflandırılabilir.

Tablo 8: Kipler

Haber kipi	Koşul Kipi	Emir Kipi	İstek Kipi
<p>Koşaç Tümcəsi</p> <p>Varoluş Tümcəsi (var, yok)</p> <p>Masada ne var (K.1,s.17)?</p>	<p>Zaman + (y)sE</p> <p><i>Çalışıyorsanız ben sonra geleyim.</i></p> <p><i>Film bittiyse televizyonu kapat (K.2,s.56).</i></p> <p>Koşaç tümcəsi</p> <p><i>Hava soğuksa kalın giyin (K.2,s.59).</i></p>	<p>-sIn, -(y)In(İz), -sInler</p> <p>Dolaylı Anlatım "..."/-me</p> <p><i>Doktorum içki içmemi söylüyor (K.1,s.125).</i></p> <p><i>Öğretmen kompozisyon yazmamızı istiyor (K.1,s.125).</i></p>	<p>-(y)E</p> <p><i>Sen içesin (K.1,s.57).</i></p>
Rivayet Kipi	Gereklilik Kipi	Hikâye Kipi	Dilek Kipi
<p>Koşaç tümcəsi -(y)miş (<i>i</i> -miş)</p> <p><i>Ben küçükken çok sevimliymişim (K.1,s.94).</i></p> <p>Şimdiki Zaman</p> <p>-(i)yormuş (<i>(i)</i>yor i-miş)</p> <p><i>Ben uykuda konuşuyormuşum (K.1,s.94).</i></p> <p>Gelecek Zaman -(y)EcEkmiş (<i>(y)EcEk</i> i-miş)</p> <p><i>Biz onu bekleyecektikmişiz (K.1,s.94).</i></p> <p>Geniş Zaman -(E/İ)rmiş (<i>(E/İ)r</i> i-miş)</p> <p><i>O gerçekten çok iyi yüzermiş (K.1,s.113).</i></p> <p>Gereklilik -mElİymiş (<i>mElİ</i> i-miş)</p> <p><i>Ben derse daha çok çalışmışım (K.2,s.8).</i></p>	<p>-mElİ</p> <p><i>Bu akşam ders çalışmalıyım (K.2,s.8).</i></p> <p>-mEk/-mE+iyelik gerek/lazım</p> <p><i>Kışın daha fazla C vitamini almak gerek.</i></p> <p><i>Okul bittikten sonra bu kadar çok çalışmam gerekmeyecek (K.2,s.11).</i></p>	<p>Koşaç Tümcəsi -(y)di (<i>i</i>-di)</p> <p><i>Biz gençtik (K.1,s.50).</i></p> <p>Şimdiki Zaman</p> <p>-(i)yordu (<i>(i)</i>yor i-di)</p> <p><i>Sen az önce güliyordun (K.1,s.52).</i></p> <p>Gelecek Zaman</p> <p>-(y)EcEkti (<i>(y)EcEk</i> i-di)</p> <p><i>Ben çıkacaktım (K.1,s.88).</i></p> <p>Geniş Zaman -(E/İ)rdi (<i>(E/İ)r</i> idi)</p> <p><i>Ben eskiden daha çok kitap okurdum (K.1,s.113).</i></p> <p>Gereklilik -mElİydi (<i>mElİ</i> i-di)</p> <p><i>Anneni üzmemeliydin (K.2,s.8).</i></p> <p>Dilek -sEydi (<i>sE</i> i-di)</p> <p><i>O keşke doktor olmasaydı.</i></p> <p><i>Kendine biraz dikkat etseydin hasta olmazdın (K.2,s.35).</i></p>	<p>-sE</p> <p><i>Keşke sınavda en yüksek notu ben alsam. (K.2,s.31).</i></p>

Yeni Hitit Yabancılar için Türkçe Kitaplarında kipler sekiz kategoride ele alınmıştır. Fiillerin birleşik çekimleri hikâye ve rivayet kipleri kategorisinde; koşaç ve varoluş cümleleri de haber kipi kategorisinde değerlendirilmiştir. Geleneksel dil bilgisi kitaplarında dilek koşul / şart

kipi (-sA) kategorisi, Yeni Hitit Yabancılar için Türkçe kitaplarında koşul kipi ve dilek kipi olarak iki ayrı kategoriye ayrılmıştır.

b) Bölükbaş, F. - Özgenç, F. - Yılmaz, M.Y., (2011) Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı (Temel – Orta – İleri)

Yabancılar için Türkçe Ders kitabı (Temel – Orta – İleri) kiplerin ele alınışı bakımından incelendiğinde kiplerin “emir kipi, istek kipi, gereklilik kipi, dilek kipi ve şart kipi” başlıkları altında ele alındığı görülmektedir. Ancak şimdiki zaman, belirli geçmiş zaman ve gelecek zaman konularının açıklamalarında da doğrudan kip teriminin kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Şimdiki Zaman: Bu kip tamamlanmamış, yapılmakta olan işleri anlatmak için kullanılır (s.28 – 29) ...”

“Belirli Geçmiş Zaman: Bu kip yüklem anlattığı işin, oluşun ya da hareketin, sözün söylendiği zamandan önce yapıldığını ve bitirildiğini anlatır (s.69).

“Gelecek Zaman: Bu kip gelecekte yapılacak bir işi, bir eylemi anlatmak için kullanılır (s.82).”

Bunların dışında kitapta yer alan hikâye bileşik zamanlar (şimdiki zamanın hikâyesi, geniş zamanın hikâyesi, gelecek zamanın hikâyesi, öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi), rivayet bileşik zamanlar (şimdiki zamanın rivayeti, geniş zamanın rivayeti, gelecek zamanın rivayeti) ve şart birleşik zamanlar (şimdiki zamanın şartı, görülen geçmiş zamanın şartı, geniş zamanın şartı, gelecek zamanın şartı, öğrenilen geçmiş zamanın şartı) ile ilgili açıklamalarda da doğrudan kip teriminin kullanıldığı görülmektedir.

Bu bulgular neticesinde kitapta konu başlığı olarak ele alınan kipler tablo 9’daki gibidir.

Tablo 9: Kipler

Emir Kipi	İstek Kipi	Gereklilik Kipi	Dilek Kipi	Şart Kipi
Lütfen sigara içmeyin. Derste sessiz olun (s.35).	Bu akşam size gelelim mi? Bahçede top oynayalım (s.37).	-mAll Bu akşam çok çalışmalıyım... (s.134). Gereklilik Kipinin Hikâyesi Dün bana telefon etmeliydin ama sanırım unuttun (s.143).	Keşke şimdi tatilde olsam (s.160). Dilek Kipinin Hikâyesi Keşke daha çok çalışsaydım da sınavı kazansaydım (s.161).	Yarın erken gelirsen beni görebilirsin (s.163).

c) Günay, V.D.- Fidan, Ö.- Çetin, B. - Yıldız, F., (2012). İzmir Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı (A1 ve A2)

Bu kitap sadece A1 ve A2 seviyelerinden oluşmaktadır. Ancak İzmir’de kullanılan bir materyal olduğu için araştırmanın örneklemeine dâhil edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda kiplerle ilgili olarak elde edilen bulgular aşağıdaki gibi maddeleştirilebilir:

- A1 ve A2 seviyelerinde sadece emir kipi ve istek kipi konularına yer verilmiştir.
- Emir kipi –sIn, -(y)In(Iz), -sIn(lAr) biçimbirimleriyle; istek kipi de –A biçimbirimiyle karşılanmıştır.
- Ayrıca –(I)yordu ve -(I)yormuş biçimbirimleri diğer kaynaklardan farklı olarak burada “süren geçmiş zaman (–(I)yordu)” ve “süren-duyulan geçmiş zaman (–(I)yormuş)” olarak adlandırılmıştır.
- -Abil-ir yapısının A2 düzeyinde sadece “rica ve izin işlevleri” üzerinde durulmuştur.
- Toplum kurallarından bahsedilen bir metin konusu içerisinde öğrencilere -mAk lazım/-mA + iyelik eki lazım kalıbı verilmiştir.

4. Değerlendirme

Bulgular bölümünde İzmir ve çevresinde Türkçe öğretimi için kullanılan 7. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitapları, MEB Ortaöğretim 9. sınıf Dil ve Anlatım kitabı ile yabancılar Türkçe öğretmek için hazırlanmış ders kitapları kip konusunun işlenişi bakımından incelenmiştir.

7. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitaplarında yer alan kip tanımları ele alındığında kiplerin kişi ve zaman bilgisini taşıyan biçimsel dil bilgisi kategorisi olarak tanımlandığı görülmektedir. Kiplerin konuşucunun tutumuyla ilişkisi hakkında hiçbir bilgi yer almamaktadır. Bu tanımlarda zaman özelliği ön plana çıkmakta ve kip ile zaman birbirine karıştırılmaktadır. Ancak Kopulu, Karaca (2012) temelde dört zaman (geçmiş, şimdi, gelecek ve geniş zaman) olduğunu belirterek kip ve zaman ayırımına dikkat çekmektedir.

7. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitaplarından farklı olarak ortaöğretim 9. sınıf dil ve anlatım dersi kitabı ile yabancılar için hazırlanmış Türkçe ders kitaplarında kip ve zaman ile ilgili teorik açıklamalara yer verilmemiştir.

7. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitaplarında kipler bildirme ve dilek kipleri olarak ikiye ayrılmış ve bunlar da beşi bildirme, dördü dilek olmak üzere dokuz alt bölüme ayrılmıştır. Bildirme kiplerinin adlandırılmasında 7. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitapları arasında farklılık söz konusudur. Kaplan, Yıldırım Şen (2012) bildirme kiplerini beşe

ayırımı “geçmiş zaman kipi”, “şimdiki zaman kipi” gibi adlandırmalar ile zaman ve kip terimlerini bir arada kullanmışlardır. Bu tür kullanımlar kip ve zaman arasındaki farkın anlaşılmasını güçleştirecektir. Ortaöğretim 9. sınıf dil ve anlatım dersi kitabında kip konusu cümle bilgisi içerisinde incelenmiştir. Haber cümleleri kategorisinde hazırlık çalışmalarında geçmiş, şimdi ve gelecek noktalarından oluşan bir doğru üzerinden zaman kelimesinin öğrencilere ne düşündürdüğü sorusu, zaman ve kip ayrımı yapıldığını göstermektedir. Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı’nda (2011) zamanlar ve birleşik zamanlar kip olarak tanımlanmaktadır. Bu da kitapta kip ve zaman konusunun birbirine karıştırıldığını göstermektedir.

İncelenen yabancılar için Türkçe ders kitaplarında kip ve kip ekleri ile ilgili farklı değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Yeni Hitit Yabancılar için Türkçe Ders Kitabında (2010) sekiz tane (*bk.* Tablo 8) kip kategorisi tespit edilmiştir. Yabancılar için Türkçe Ders Kitabında (2011) da beş tane (*bk.* Tablo 9) kip kategorisi belirlenmiştir. Sadece A1 ve A2 seviyeleri hazırlanmış olan İzmir Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı’nda (2012) iki kip kategorisine yer verilmiştir.

Yeni Hitit Yabancılar için Türkçe Ders Kitabında (2010) “rivayet kipi” ve “haber kipi” kapsamında yer alan başlıklar (*bk.* Tablo 6) incelendiğinde bunların aslında klasik dil bilgisi kitaplarındaki birleşik zamanlar konusu olduğu görülmüştür¹. Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı’nda (2011) gereklilik ve dilek kiplerinin alt başlıkları içerisinde yine “gereklilik kipinin hikâyesi” ve “dilek kipinin hikâyesi” adlandırmalarına yer verilmiştir. İzmir Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı’nda (2012) –(I)yordu biçimbirimi için “süren geçmiş zaman” ve –(I)yormuş biçimbiriminin de “süren-duyulan geçmiş zaman” olarak diğer kitaplardan farklı bir biçimde adlandırıldığı görülmektedir. Bu tür biçimbirimlerin adlandırılmasında kip özelliklerinin ve işlevlerinin ön plana çıkarılarak öğretiminin yapılması daha kolay olacaktır. “-mEk/-mE+iyelik gerek/lazım” biçimleri Yeni Hitit Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı’nda (2010) gereklilik kipi işaretleyicisi olarak (*bk.* Tablo 8) gösterilirken aynı kalıp, İzmir Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı’nda (2012) da yer almış ve herhangi bir kip alanına dâhil edilmemiştir. Yine İzmir Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı’nda (2012) “-Abil-ir” biçimbiriminin rica ve izin işlevini karşıladığı belirtilmiştir.

“-mAktA” biçimbirimine Deniz (ed.) (2012)’de şimdiki zaman eki olarak yer verilmiştir. Buna diğer 7. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitaplarında değinilmemiştir.

¹ Yeni Hitit Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı’nda (2010) aynı biçimbirimlerin ileriki konularda bileşik zamanlar başlığı altında yeniden ele alındığı görülmüştür. Örn. -(i)yormuş biçimbiriminin ilk önce şimdiki zaman (rivayet kipi) sonra da bileşik zamanlar (rivayet) olarak adlandırılması.

Yangın - Çelepoğlu - Türkyılmaz (2009), Kaplan - Yıldırım Şen (2012) ve Deniz (ed.) (2012) bir kipin kendi zaman anlamı dışında başka bir kipin yerine kullanılmasını zaman kayması olarak açıklamıştır.

Ortaöğretim 9. sınıf Dil ve Anlatım Dersi Kitabında kip kategorisi “cümle bilgisi” bölümünde ele alınmıştır. Bu kitapta cümlelerin işaretledikleri semantik alanlar üzerinde durulmuştur. Bildirdikleri kiplere göre cümleler haber ve dilek – şart cümleleri olarak belirlenmiştir. Bu semantik alanların cümle içerisindeki işaretleyicilerine ve tanımlarına yer verilmemiştir.

Ortaöğretim Dil ve Anlatım Dersi (9 – 12) Öğretim Programında “Haber cümleleri, alıcının haber ve bilgi karşısındaki tutumunu göz önünde bulundurarak, doğruluk veya yanlışlık değeri taşıyan bilgi, düşünce, kanaat ve tavırları mekân ve zamana bağlı olarak bildiren cümlelerdir.” şeklinde açıklanmıştır. Dilek cümleleri ise “istenilen, tasarlanan bir eylemi, eylemler hakkında bir niyet ve duyguyu ifade eden cümleler” olarak tanımlanmıştır. Programda istek, emir, gereklilik, dilek – şart cümleleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca “Metinde Kazandıkları Anlamlara Göre Cümleler” konusunda “küçümseme, öneri, öğüt, eleştiri, tasarı, varsayım, olasılık, sezgi, yakınma, hayıflanma, uyarma, güven, kanıksama, eşitlik, ön yargı” anlamı taşıyan cümlelere örnekler verilerek semantik cümle kategorileri belirlenmiştir.

5. Sonuç

Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitapları kip konusunun işlenişi ve kip tanımları açısından incelendiğinde bu kitapların geleneksel dil bilgisi kitaplarıyla paralellik gösterdiği görülmüştür. Bu durum Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarına dilbilimsel bakış açısıyla yapılan dil bilgisi çalışmalarının sonuçlarının yeterince yansıtılmadığını göstermektedir. Son yıllarda Türkoloji’de kip kategorisine dilbilimsel bir bakış açısıyla yaklaşan pek çok yayın yapılmıştır (Bunlardan birkaçı için bk. Aslan Demir 2008, Benzer 2008, Kerimoğlu 2011, Yazıcı Ersoy 2014). Bu yayınlarda kip ve zamanın farklı kategoriler olduğu vurgulanmıştır. Ancak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında kip ve zaman aynı olgularmış gibi ele alınmış ve bu kavramlar arasında net bir ayırım yapılamamıştır. Bununla birlikte biçimbirimlerin adlandırılmasında kip işlevlerinin göz önüne alınmaması kitaplarda kullanılan terim ve adlandırmaların farklılaşmasına neden olmaktadır. Terim kullanımında kitaplar arasında bir birliktelik söz konusu değildir. Bu durum konunun anlaşılmasını ve öğretimi güçleştirmektedir.

Ayrıca Türkçe öğretim programında dil bilgisi öğrenme alanının amaçlarından birisi de “Fiil kiplerinde zaman ve anlam kaymasıyla ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama”dır. Belirlenmiş bu amaca yönelik 7. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitaplarında zaman

kayması konusu ele alınmıştır. Ancak “zaman kayması” olarak anlatılan dil bilgisi olayı aslında bir ekin birincil işlevinin dışında başka bir işlevde kullanılması olayıdır. Zaman zaten ilerleyen, kayan bir olgudur. Sadece bu cümlelerde “kayma” özelliğine sahip olduğu söylenemez. Bu cümlelerde biçimbirimin görevinde bir kayma vardır. Programda yer alan bu tür amaç ve kazanımların da dilbilimsel çalışmalar göz önüne alınarak güncellenmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- AKSU KOÇ, A. (1986). The Acquisition of Past Tense Reference in Turkish. *Studies in Turkish Linguistics* (D. I. Slobin vd. (ed.)). Amsterdam: John Benjamins: 247-264.
- AKSU KOÇ, A. (1988). *The Acquisition of Aspect and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- AKSU KOÇ, A. (2000). Some Aspects of the Acquisition of Evidentials in Turkish. *Evidentials: Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter: 15-28.
- AKSU KOÇ, A. ve SLOBIN, D. (1986). A Psychological Account of the Development and Use of Evidentials in Turkish. *Evidentiality* (W. Chafe vd. (ed.)). Norwood: Ablex: 159-167.
- ASLAN DEMİR, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği*, Ankara: Grafiker Yay.
- ATABAY, N., ÖZEL, S. ve KUTLUK, İ., (2003). *Sözcük Türleri*. İstanbul: Papatya Yay.
- AUSTIN, J. L. (1962). *How To Do Things With Words*. Oxford: Claderon Press.
- AUWERA, J. van der ve PLUNGIAN, V. (1998). Modality's Semantic Map. *Linguistics Typology*, 2: 79-124.
- AUWERA, J. van der, KEHAYOV, A. ve VITTRANT, A. (2009). Acquisitive Modals. *Cross-Linguistic Semantics of Tense, Aspect and Modality* (L. Hogeweg vd. (ed.)). Amsterdam: John Benjamins: 281-302.
- AUWERA, J. van der, LEJEUNE, J. L., DOBRUSHINA, N., GOUSSEV, V., AMMAN, A. ve HAAN, F. de. (2005). Modality. *World Atlas of Language Structures* (M. Haspelmath vd. (ed.)). Oxford: Oxford University Press: 286-322.
- BANGUOĞLU, T. (1998). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- BİLGEGİL, K. (1984). *Türkçe*. İstanbul: Dergâh.
- BÖLÜKBAŞ, F., ÖZGENÇ, F. ve YILMAZ, M. Y. (2011) *Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı (Temel – Orta – İleri)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- BYBEE, J. (1995). The Semantic Development of Past Tense Modals in English. *Modality in Grammar and Discourse* (J. Bybee vd. (ed.)). Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins: 303-518.
- COATES, J. (1983). *The Semantics of Modal Auxiliaries*. London: Croom Helm.
- CORCU, D. (2005) Zorunluluk Kipliği Belirtisi -mAll'nın Anlamsal İçyapısı. *Dilbilim Araştırmaları*: 33-44.
- CORCU, D. (2006). Gereklik-Zorunluluk Kipliği Kodlayıcılarının Anlam Yapısı Üzerine. 20. *Ulusal Dilbilim Kurultayı*. Maltepe Üniversitesi.
- CORCU, D.(2003). *A Linguistic Analysis of Necessity as a Part of the Modal System in Turkish*. Yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- DEMİR, N.ve YILMAZ, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker.
- DENİZ, K. (ed.), (2012). *7. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı*. MEB
- DİLAÇAR, A. (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *TDAY Belleten*: 83-145.
- EDİSKUN, H., (1999). *Yeni Türk*. Remzi Kitabevi, İstanbul
- EKER, S. (2003). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker.
- ERGİN, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- ERGUVANLI TAYLAN, E. (1997). Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi {-DI} Biçimbirimi. *XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (Ş. Ruhi vd. (ed.)). Ankara: ODTÜ Yay.
- ERGUVANLI TAYLAN, E. (2000). Semi -grammaticalized Modality in Turkish. *Studies on Turkish: and Turkic Languages: Proceedings of the Ninth International Conference on Turkish Linguistics*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag: 113-143.
- ERGUVANLI TAYLAN, E. (ed.) (2001). *The Verb in Turkish*. Amsterdam: John Benjamins.
- ERGUVANLI TAYLAN, E. ve ÖZSOY, S. (1993). Türkçe’de Bazı Kip Biçimlerinin Öğretimi Üzerine”. *Proceedings of the VIIth Conference on Turkish Linguistics* (K. İmer vd (ed.)). Ankara: Ankara Uni. Yay.: 1-9
- ERK EMEKSİZ, Z. (2009). Deontic Modality in Turkish: Pragmatic and Semantic Constraints. *MITWP*, 58: 79-85.
- ERKMAN AKERSON, F. (1994). Türkçe Yüklemde Görünüş, Zaman ve Kip. *VIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. İstanbul: İstanbul Üni. Yay.: 79-88
- ERKMAN AKERSON, F. ve ÖZİL, Ş. (1998). *Türkçede Niteleme*. İstanbul: Simurg.
- GENCAN T. N. (2001). Ankara: Ayraç.
- GÖKSEL, A. ve KERSLAKE, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Routledge: Londra.
- GÜNAY, V. D., FİDAN, Ö., ÇETİN, B. ve YILDIZ, F. (2012). *İzmir Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı (A1 ve A2)*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- HAAN, F. de. (1997). *The Interaction of Modality and Negation: A Typological Study*. New York: Garland.
- JESPERSEN, O. (1924). *The Philosophy of Grammar*. London: Allen - Unwin.
- KAHRAMAN, T. (2009). *Çağdaş Türkiye Türkçesi Dil bilgisi*, İzmir.
- KAPLAN, Ş. ve YILDIRIM ŞEN, G. (2012). *7. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Gizem Yayıncılık.
- KARASAR, N. (2011). Araştırmalarda Rapor Hazırlama. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- KERİMOĞLU, C. (2011) *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*. İzmir: Dinozor Kitabevi.
- KIEFER, F. (1987). On Defining Modality. *Folia Linguistica*, 21: 67-94.
- KIEFER, F. (1997). Modality and Pragmatics. *Folia Linguistica XXXI/3-4.*: 241-253.
- KOCAMAN, A. (1981). Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler. *TDAY Belleten*. Ankara: TDK: 81-85.
- KOCAMAN, A. (1988). Modality in the Turkish Discourse. *Proceedings of the Forth International Conferense on Turkish Linguistics*, Ankara: METU: 463-468.

- KOCAMAN, A. (1990). The Necessitive Mood in Turkish. *Proceeding of the Fifth Intertanional Conference on Turkish Linguistics*. Ankara: Hitit: 433-458.
- KOPULU, A. ve KARACA, A. (2012). *7. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Koza Yayıncılık.
- KORKMAZ, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- KORNFILT, J. (2001). *Turkish*. Londra-New York: Routledge.
- KRATZER, A. (1977). What ‘Must’ and ‘Can’ Must And Can Mean. *Linguistics and Philosophy*, 1: 337-355.
- KRATZER, A. (1981). The Notional Category of Modality. *Words, Worlds, and Contexts: New Approaches in Word Semantics* (H. J. Eikmeyer vd. (ed.)) Berlin-New York: Mouton de Gruyter: 38-74.
- KRATZER, A. (1991). Modality. *Semantik: Ein Internationales Handbuch der Zeitgenössischen Forschung* (A. von Stechow vd. (ed.)). Berlin-New York: Mouton de Gruyter: 639-650.
- LAKOFF, R. (1972). The Pragmatics of Modality. *Chicago Linguistic Society*, 8. Chicago: Chicago University Press: 229-246.
- LEWIS, G. (1967). *Turkish Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- NORDSTRÖM, J. (2010). *Modality and Subordinators*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- NUYTS, J. (2006). Modality: Overview and Linguistic Issues. *Modality* (ed. W. Frawley). Berlin: Mouton de Gruyter: 1-26.
- ÖNER, S. (Ed.), 2014. *Ortaöğretim 9. Sınıf Dil ve Anlatım Ders Kitabı*. Ankara, MEB.
- PALMER, F. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge Textbooks in Linguistics. (1. Baskı). Cambridge: Cambridge University Pres.
- PALMER, F. (2001). *Mood and Modality*. Cambridge Textbooks in Linguistics (2. Baskı). Cambridge: Cambridge University Press.
- PAPAFRAGOU, A. (2000). *Modality: Issues in the Semantics-Pragmatics Interface*. Amsterdam-New York: Elsevier Publishing Company.
- PORTNER, P. (2009). *Modality*. Oxford: Oxford University Press.
- RUHİ, Ş. - ZEYREK, D. - TURAN, Ü. (2000). “Koşul Tümcelerinde Varsayımsallık ve Gerçek Karşıtlığı”. *XIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (S. Özsoy vd. (ed.)). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay: 19-29.
- RUHİ, Ş. (2002). The Modal Adverbs mutlaka and kesinlikle in the Context of Directives and Deontic Modality in Turkish. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/Anadolu University Journal of Social Sciences*, 2: 19-38.
- RUHİ, Ş., ZEYREK, D. ve OSAM, N. (1996). Türkçe’de Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler. *Proceedings of the IXth Conference on Turkish Linguistics*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi: 307-315.
- SEARLE, J., (1968). “Austin on Locutionary and Illocutionary Acts”. *The Philosophical Review*, 77, 405 – 424.
- SWEETSER, E. (1998). *Modality: Form Etymology to Pragmatics, Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.

- UNDERHILL, R. (1997). *Turkish Grammar*. Cambridge: MIT Press.
- UZUN, E. (ed.). (2010). *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı 1, 2 ve 3*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- UZUN, L. ve EMEKSİZ, E. Z. (2006): Irrealis Modality and Specificity in Turkish Discourse. *Advanced Studies in Turkish Linguistics*. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları: 279-288.
- UZUN, L. ve ERK EMEKSİZ, Z. (2002). Türkçede -Ar Biçimbiriminin Sözdizimsel ve Anlambilimsel Yapısı Üzerine. *18. Türk Dilbilim Kurultayı*. Ankara Hacettepe Üniversitesi Yay.: 129-145.
- UZUN, N. E. (1998). Türkçede Görünüş/Kip/Zaman Üçlüsü. *Dil Dergisi*, 68: 5-22.
- UZUN, N. E. (2004). *Türkçenin Temel Kavramları*. İstanbul.
- WRIGHT, G. von. (1951). *An Essay in Modal Logic*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- YANGIN, B.- ÇELEPOĞLU, A. - TÜRKYILMAZ, F. (2009). *7. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Pasifik Yayınları.
- YAZICI ERSOY, H. (2014). *Başkurt Türkçesinde Kip*. Ankara: Türk Dil Kurumu.